

ІНШОМОВНА КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Постановка проблеми. Орієнтація України на входження в Європейський і світовий освітній простір зумовлюють посилення уваги до оволодіння іноземною мовою на всіх рівнях національної системи освіти. Особливої важливості ці питання набувають для вищої педагогічної школи, перед якою постає завдання підготовки майбутніх учителів відповідного профілю, які б характеризувалися високим професіоналізмом і якістю професійної діяльності. З огляду на це, підвищуються вимоги до змістового та організаційно-методичного наповнення професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови, базування цього процесу на основних ідеях компетентнісного підходу. Це пов'язано із стрімкою динамічністю сучасного світу, постійним оновленням вимог до фахівців, які в умовах іншомовного середовища набувають ще й відповідної специфіки.

Правомірність цієї думки набула підтвердження в Законі України «Про вищу освіту», де, зокрема, зазначено, що вища освіта України – це сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у вищому навчальному закладі у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією [3].

Аналіз актуальних досліджень. Проблеми, пов'язані з розкриттям сутності професійної компетентності майбутнього вчителя, стали предметом

наукових розвідок М. Жалдака, М. Корнілової, Л. Мітіної, С. Молчанова, Н. Ничкало, С. Сисоєвої, О. Семеног.

Підготовка майбутнього вчителя іноземної мови передбачає не тільки оволодіння загальними для педагогічної діяльності вміннями та навичками, особистісними якостями та ціннісними пріоритетами, а й вміннями та навичками, зумовленими специфікою його професійної діяльності, насамперед іншомовною комунікативною компетентністю.

Особливості формування та розвитку комунікативної компетентності досліджуються Н. Ключовою, В. Куніциною, Н. Казариною, Ю. Турчаніною. Питання підготовки майбутнього вчителя до професійного спілкування висвітлюється в працях О. Леонт'єва, А. Мудрика, В. Кан-Калика, Н. Кузьміної. Специфіка професійного спілкування у діяльності вчителя іноземної мови представлена в науковому доробку Ю. Єремина, Л. Котикової, Г. Китайгородської, О. Павленко, Є. Пассова, Ю. Федоренко та інших, які наголошують на важливості високого рівня практичного володіння мовою, її вербальними та невербальними засобами. До визначення сутності іншомовної комунікативної компетентності звертаються М. Берізко, Н. Бідюк, Т. Власенко, І. Єременко, В. Каламаж, Н. Костенко, С. Ніколаєва, О. Тинкалюк, О. Чорна. Однак поза увагою дослідників залишилося питання, яке стосується співвідношення професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови та його іншомовної комунікативної компетентності.

Мета статті – на основі теоретичного аналізу наукових джерел розкрити сутнісні ознаки та виявити взаємозв'язки між професійною та іншомовною комунікативною компетентністю майбутнього вчителя іноземної мови.

Виклад основного матеріалу. Професійна компетентність – це здатність фахівця від початку своєї професійної діяльності відповідати суспільним вимогам професії на рівні визначеного державою стандарту й демонструвати належні особистісні якості, мобілізуючи для цього відповідні знання, вміння, навички, емоції, ґрунтуючись на внутрішній мотивації,

ставленнях, моральних та етичних цінностях і досвіді, усвідомлюючи обмеження своїх знань та акумулюючи інші ресурси для їх компенсації [4, с.110]. Щодо професійної компетентності майбутнього вчителя, вона забезпечується комплексом, що охоплює: педагогічні здібності та можливості, вмотивовану спрямованість на навчально-виховний процес, систему необхідних знань, навичок, умінь і досвіду, які постійно вдосконалюються й реалізуються на практиці [1].

Зміст професійної компетентності вчителя визначається не тільки нормативною моделлю компетентності – кваліфікаційною характеристикою, яка відображає науково обгрунтований комплекс професійних знань, умінь і навичок. Нова модель компетентності вчителя – це науково обгрунтована сукупність професійних знань, умінь і навичок, серед яких виокремлюються конструктивні та гностичні, аналітичні, проєктивні, рефлексивні, організаторські, комунікативні вміння, культура педагогічного спілкування [6].

Отже, професійну компетентність учителя можна розглядати як інтегративне особистісне утворення, яке містить знання, сукупність різних умінь і навичок, що стосуються всіх аспектів його педагогічної діяльності. Не заперечуючи важливість сформованості всіх структурних компонентів для успішної професійної діяльності вчителя, вважаємо, що для вчителя іноземної мови особливе значення мають комунікативні вміння, які дають йому змогу ефективно вирішувати навчальні питання, вступати у комунікативну взаємодію та спілкування з носіями тієї чи іншої іноземної мови. Важливість останньої тези посилюється тим, що за своєю сутністю іншомовна освіта – це не лише оволодіння знаннями та вміннями з іноземної мови, а й пізнання культури народу, чия мова вивчається. Тобто йдеться про лінгвокультурну освіту, результатом якої має стати багатомовність громадян суспільства, які усвідомлюють свою належність до певного етносу й здатні до самоідентифікації у світі. Залучаючи майбутніх учителів до культури іншого народу, іншомовна освіта сприяє розвитку в них розуміння культури

іншого народу, формує здатність орієнтуватися в сучасному полікультурному та інформаційному суспільстві, забезпечує встановлення та розвиток контактів з носіями різних мов і культур [8, с.12].

З огляду на це, цілком правомірно вести мову про іншомовну комунікативну компетентність як один із результатів іншомовної освіти.

Саме поняття «іншомовна комунікативна компетентність» було запроваджено в науковий обіг Д. Хайзмом, який пояснював його як знання, що забезпечують індивіду можливість здійснення функціонально спрямованого мовленнєвого спілкування для досягнення успіху в комунікації в середовищі іншомовної культури [13].

На важливості іншомовної комунікативної компетентності наголошено в «Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти: вивчення, викладання та оцінювання», які спрямовані на сприяння співпраці численних представників учительської професії в Європі та за її межами. Як зазначено в «Рекомендаціях», використання мови, в тому числі й її вивчення, включає в себе дії, що виконуються особами, які в ролі окремих індивідів чи соціальних агентів розвивають низку компетентностей, серед яких особливе місце належить комунікативній мовленнєвій компетентності. Сформовані компетентності використовуються мірою необхідності у різних контекстах залежно від різних умов та різних потреб для здійснення різних видів мовленнєвої діяльності, до яких належать мовленнєві процеси продукції та/або сприйняття текстів, пов'язаних з певними темами у специфічних сферах [2].

Як сума знань, умінь та характерних рис, що дає особистості змогу виконувати певні дії, компетентності поділяються на загальні (не є специфічними для мовлення, але необхідні для будь-якого роду діяльності, в тому числі й мовленнєвої) та комунікативні мовні компетентності – забезпечують людині можливість діяти, застосовуючи специфічні лінгвістичні засоби. За більш конкретного підходу, комунікативну мовну компетентність пропонується розглядати як таку, що складається з певних

компонентів (компетенцій): лінгвістичного, соціолінгвістичного та прагматичного, до кожного з яких входять відповідні знання, вміння і навички.

Лінгвістичні компетенції включають лексичні, фонологічні, синтаксичні знання і вміння та інші параметри мови як системи незалежно від соціолінгвістичного значення їх варіантів та від прагматичних функцій їх реалізації. Цей компонент пов'язаний з рівнем або якістю знань, когнітивною організацією та способом, за допомогою якого знання зберігаються; з їх доступністю, рівнем усвідомлення.

Соціолінгвістичні компетенції стосуються соціокультурних умов користування мовою. Через чутливість до соціальних конвенцій (правил ввічливості, норм, які регулюють відносини між представниками різних поколінь, статей, класів і соціальних груп, лінгвістичних кодифікацій деяких основних ритуалів у житті суспільства) соціолінгвістичний компонент пронизує весь процес спілкування, навіть тоді, коли його учасники не усвідомлюють цього.

Прагматичні компетенції пов'язані з функціональним вживанням лінгвістичних засобів: продукуванням мовних функцій, актів мовлення тощо. Вони пропонують сценарії або програми інтерактивних обмінів, стосуються вмінь дискурсу, злитності та зв'язності, ідентифікації типів і форм текстів, іронії та пародії. Для функціонування цього компонента важливе значення мають інтеракції та культурні пріоритети, в яких формуються відповідні здібності, навіть більшою мірою, ніж у межах лінгвістичного компонента.

Згідно з наведеним підходом, комунікативна мовленнєва компетентність охоплює сукупність відповідних компетенцій, що забезпечують успішність іншомовного спілкування в різних обставинах мовленнєвої взаємодії. Усі категорії, про які йдеться, слугують для характеристики сфер і типів компетенцій, інтерналізованих соціальним агентом, тобто для внутрішніх уявлень, навичок та здібностей, когнітивна сутність яких має враховуватися під час дослідження поведінки та

спілкування. До того ж, будь-який освітній процес допомагатиме розвивати або перетворювати ці самі внутрішні уявлення, навички та здібності на реальні дії, оцінювати їх доцільність і правомірність у конкретних умовах навчання та спонтанно виникаючих мовленнєвих ситуаціях, вносити, за потреби, необхідні корективи, вдосконалюючи загальну іншомовну комунікативну компетентність.

У «Плані дій щодо створення єдиного європейського індикатора провідних компетентностей» (The European Indicator of Language Competence) іншомовна комунікативна компетентність розкривається через такі три компоненти:

– лінгвістичну компетентність (система внутрішньо засвоєних комунікантом знань щодо функціонування іноземної мови, що виявляється у їх використанні в мовленнєвій діяльності);

– соціальну компетентність (охоплює соціокультурну, соціолінгвістичну та професійну складові, які сприяють реалізації основної мети сучасної освіти, коли іноземна мова постає засобом соціокультурного розвитку особистості, збагачення знаннями нової культури);

– комунікативну компетентність (володіння властивими кожному висловлюванню правилами, що підпорядковуються загальним правилам граматики, забезпечуючи здатність індивіда використовувати мову в процесі комунікації) [14].

У цьому разі іншомовна комунікативна компетентність постає узагальнюючим поняттям, внутрішній зміст якого розкривається через характеристику лінгвістичної, соціальної та комунікативної компетентностей, які водночас можна розглядати як її структурні компоненти.

Закладені «Рекомендаціями» та «Планом дій» погляди до визначення сутності іншомовної комунікативної компетентності, набули уточнення у працях дослідників, які займаються вивченням питань підвищення

іншомовної комунікативної компетентності майбутніх учителів іноземної мови.

У контексті різних підходів (особистісного, системно-структурного, акмеологічного) до окреслення сутності іншомовної комунікативної компетентності звертається Н. Копилова. З погляду особистісного підходу, ця компетентність, на її погляд, уособлює актуалізацію іншомовних компетенцій як базових навичок, передбачає готовність до їх прояву, володіння знанням змісту компетенцій, досвідом демонстрації компетенцій у різноманітних стандартних і нестандартних ситуаціях, ставлення до змісту компетенцій та об'єкту їх застосування, емоційно-вольову регуляцію процесу і результату застосування компетенцій. У рамках системно-структурного підходу, іншомовна комунікативна компетентність постає як система, до складових якої належать: комунікативні та пізнавальні здібності, пізнавальна активність, мотивація, креативність і готовність до іншомовного спілкування. З погляду акмеологічного підходу, іншомовна комунікативна компетентність становить багаторівневу інтегральну особистісну якість, що дає людині змогу висувати та ефективно вирішувати задачі та проблеми різного рівня складності в сфері іншомовної взаємодії [59].

Не заперечуючи доцільності наведених поглядів, хотіли б звернути увагу на те, що вони, незважаючи на свою обґрунтованість, певною мірою утруднюють прикладне вивчення іншомовної компетентності майбутніх учителів, яке потребує визначення та чіткого окреслення структурних компонентів, критеріїв і показників її сформованості. Адже в першому випадку ця компетентність постає як сукупність певних компетенцій, у другому – як система, у третьому – як багаторівнева інтегральна особистісна якість. Усі ці інтерпретації помітно різняться між собою, утруднюючи вибір орієнтирів для проведення емпіричного дослідження.

Більш виваженим уявляється трактування іншомовної комунікативної компетентності як інтегративного особистісно-професійного утворення, що втілюється в психологічній і технічно-операційній готовності особистості до

виконання успішної, продуктивної та ефективної професійної діяльності з використанням засобів іноземної мови або в умовах іншомовної культури та забезпечує ефективну взаємодію з навколишнім середовищем, розглядає іншомовну комунікативну компетентність І. Секрет [9]. Цим самим наголошується на тісному взаємозв'язку між професійною компетентністю та іншомовною комунікативною компетентністю, які у сукупності забезпечують ефективність здійснення професійної діяльності.

Аналогічних поглядів дотримується й І. Ставицька, безпосередньо наголошуючи на тому, що іншомовна комунікативна компетентність (ІКК) становить важливу складову професійної компетентності особистості. ІКК характеризується сукупністю знань, умінь і навичок, готовністю брати участь у комунікації з представниками інших лінгвоетнокультур. Тому під час її формування «необхідно формувати компетентність як у всіх видах мовленнєвої діяльності, так і відповідні мовні знання граматики, лексики та випадків автентичного формування мови». При цьому на увагу заслуговує теза дослідниці про те, що навченість іноземної мови – це лише елемент іншомовної комунікативної компетентності, оскільки поряд із здатністю практично володіти мовою, важливе значення має розвиток іншого образу свідомості, а також готовність до «осмислення соціокультурного портрету країни досліджуваної мови та її носіїв, мовний такт і соціокультурна ввічливість» [10, с.284–285].

Отже, у цьому визначенні, на відміну від наведених вище, особливий акцент робиться на етичній складовій іншомовної комунікативної компетентності, що, з одного боку, суттєво розширює її внутрішній зміст, а з іншого – наближає її до професійної компетентності, в якій етичний аспект відіграє важливу роль.

На погляд С. Ніколаєвої, під іншомовною комунікативною компетентністю слід розуміти «здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання. Вона базується на знаннях, навичках і вміннях, але ними не вичерпується,

обов'язково охоплюючи особистісне ставлення до них людини, а також її досвід, який дає змогу «вплести» ці знання в те, що вона вже знала, та її спроможність збагнути життєву ситуацію, в якій вона зможе їх застосувати» [7, с.12]. Наведене формулювання фокусує увагу на ціннісній складовій іншомовної комунікативної компетентності та володінні відповідним досвідом використання набутих знань, умінь і навичок, що також наближає її сутнісні ознаки до професійної компетентності майбутнього вчителя.

Якщо професійна компетентність визначається рівнем володіння ключовими базовими компетенціями (сукупність знань, умінь, навичок, способів діяльності, тобто компонентів змісту навчання, необхідних для ефективного виконання діяльності щодо певного кола предметів і процесів [11], іншомовна комунікативна компетентність може розглядатися як набір компетенцій, що охоплює такі їх різновиди: лінгвістичну компетенцію (володіння мовними засобами, знання мовного матеріалу, правил його оформлення та оперування ним); тематичну компетенцію (володіння екстралінгвістичною інформацією); прагматичну компетенцію (здатність логічно пов'язувати речення з метою продукування зв'язних відрізків мовлення); соціокультурну компетенцію (знання соціокультурного контексту); компенсаторну компетенцію (вміння досягати взаєморозуміння); навчальну компетенцію (вміння користуватися довідковою літературою та словником для забезпечення адекватного засвоєння мови з метою професійного спілкування); комунікативну компетенцію (вміння спілкуватися без створення напруги із співрозмовником, співпрацювати з ним) [12, с.233].

Такий підхід не лише свідчить на користь тісного взаємозв'язку між професійною та іншомовною комунікативною компетентністю майбутнього вчителя, а й наповнює кожну з них додатковим уточнюючим змістом.

Узагальнюючи викладене, можна зробити такі **висновки**.

Професійна компетентність майбутнього вчителя іноземних мов може бути представлена як єдність теоретичної і практичної готовності до

професійної діяльності, що має комунікативну спрямованість, характеризує сукупність професійно важливих якостей та характеристик.

Іншомовна комунікативна компетентність – це комплекс знань, умінь і навичок, а також досвіду їх використання, що дає майбутньому вчителю змогу ефективно й продуктивно застосовувати іноземну мову для здійснення професійної діяльності. Ця компетентність становить інтегральну характеристику професійної компетентності, забезпечує її успішну реалізацію в різноманітних соціокультурних і педагогічних ситуаціях з урахуванням специфіки лінгвістичних, соціальних і морально-етичних норм та правил, а також вимог, що висувуються до досвідченого користувача іншомовного спілкування, та завдань, які покладаються на майбутнього вчителя іноземної мови.

Література:

1. Акуленко І. А. Аксіологічний компонент методичних компетентностей майбутніх учителів математики / І. А. Акуленко, Н. А. Тарасенкова // Вісник Черкаського ун-ту. Серія Педагогічні науки. – 2008. – Вип.139. – С.3–10.
2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / [наук. ред. укр. видання д-р пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва]. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
3. Закон України «Про вищу освіту» // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2016. – № 37 – 38, ст.2004.
4. Іванова С. В. Функціональний підхід до визначення професійної компетентності вчителя біології та організації її вдосконалення в закладі післядипломної освіти / С. В. Іванова // Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2008. – Вип. 42. – С.106–110.
5. Копылова Н. В. Психолого-акмеологические закономерности и механизмы становления иноязычной коммуникативной компетентности

будущих специалистов в неязыковых вузах: дис. ... доктора психол. наук: 19.00.13 / Капылова Наталья Вячеславовна. – М., 2006. – 634 с.

6. Лапенюк М. І. Безперервна педагогічна освіта / М. І. Лапенюк. – Севастополь: Рібест, 2003. – 165 с.

7. Ніколаєва С. Ю. Цілі навчання іноземних мов в аспекті компетентнісного підходу / С. Ю. Ніколаєва // Іноземні мови. – 2010. – № 2. – С.11–17.

8. Педагогика. Большая современная энциклопедия / [сост. Е. С. Рапацевич]. – Минск: Современное слово, 2005. – 720 с.

9. Секрет І. В. Іншомовна професійна компетентність: проблема визначення / І. В. Секрет. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/322/84>

10. Ставицька І. В. Іншомовна компетентність: місце дефініції у термінологічному полі сучасних наукових суджень / І. В. Ставицька // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2013. – № 4 (30). – С.280–286.

11. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – 284 с.

12. Чорна О. О. Особливості та практика формування іншомовної комунікативної компетентності студентів технічних спеціальностей) / О. О. Чорна // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти. – 2013. – Вип. 22. – С.230–237.

13. Hymes D. On Communicative Competence / D. Hymes. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1971. – 174 p.

14. The European Indicator of Language Competence. Report from the Educational Council to the European Council. Barcelona, March 2002. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.edu.languagelearning.com.ua>.

РЕЗЮМЕ

Іванчук Г.П. Іншомовна комунікативна компетентність як складова професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови.

У статті розглянуто проблему взаємозв'язку іншомовної комунікативної та професійної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов. Встановлено, що під професійною компетентністю майбутнього вчителя іноземних мов розуміється єдність його теоретичної і практичної готовності до професійної діяльності, що має комунікативну спрямованість, характеризує сукупність професійно важливих якостей та характеристик. З'ясовано, що іншомовна комунікативна компетентність – це комплекс знань, умінь і навичок, а також досвіду їх використання, що дає майбутньому вчителю змогу ефективно й продуктивно застосовувати іноземну мову для здійснення професійної діяльності. Доведено, що іншомовна комунікативна компетентність становить важливу і невід'ємну складову професійної компетентності вчителя іноземної мови.

Ключові слова: професійна компетентність, професійна компетентність майбутнього вчителя, іншомовна комунікативна компетентність, майбутній учитель іноземних мов.

РЕЗЮМЕ

Іванчук Г.П. Иноязычная коммуникативная компетентность как составляющая профессиональной компетентности будущего учителя иностранного языка.

В статье рассмотрена проблема взаимосвязи иноязычной коммуникативной и профессиональной компетентности будущего учителя иностранных языков. Установлено, что под профессиональной компетентностью будущего учителя иностранных языков имеют в виду его теоретической и практической готовности к профессиональной деятельности, которая имеет коммуникативную направленность, и характеризует совокупность профессионально важных качественных характеристик. Выяснено, что иноязычная коммуникативная компетентность – это комплекс знаний, умений и навыков, а также опыт их использования, которое дает будущему учителю возможность эффективно и производительно применять иностранный язык для осуществления профессиональной деятельности. Доказано, что иноязычная коммуникативная компетентность представляет важную и неотъемлемую составляющую профессиональной компетентности учителя иностранного языка.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, профессиональная компетентность будущего учителя, иноязычная коммуникативная компетентность, будущий учитель иностранных языков.

SUMMARY

Ivanchuk G. Foreign language communicative competence as part of professional competence of future foreign language teachers.

The problem of the relationship of foreign communicative and professional competence of foreign languages future teachers is considered in the article.

It was established that during the professional competence of foreign languages future teachers understood as unity of theoretical and practical preparedness for professional activity has a communicative focus, describes a set of professionally important qualities and characteristics. Foreign language communicative competence is a set of knowledge, skills and experience of their use, that gives future teachers effectively and efficiently use foreign language for professional activities is stated.

The author notes that involving future teachers to the culture of a people of foreign language education promotes cultural understanding of other people, creates the ability to orient in today's multicultural and information society, ensuring the establishment and development of contacts with speakers of different languages and cultures.

Foreign language communicative competence is an important and integral part of the professional competence of foreign languages teachers is proved.

In foreign language communicative competence is understood as "the ability to successfully meet individual and social needs, act and perform tasks. It is based on knowledge, skills, and abilities, but is not limited to, necessarily covering the personal attitudes of the person, as well as its experience. The content of the teachers' professional competence of determined not only normative model of competence - qualification characteristic that reflects the scientifically based set of professional knowledge and skills. The new model of teacher competence - is scientifically sound set of professional knowledge and skills, including design and distinguishes Gnostic, analytic, projective, reflective, organizational, communication skills, culture teacher communication. Thus, an important part of professional competence of teachers is knowledge and skills related to communication aspects of its activities and teacher communication

Key words: professional competence, future teachers' professional competence, foreign language communicative competence, future teacher of foreign languages.